

Лекція № 21

Тема: **Робота над продуктивними видами мовленнєвої діяльності: говоріння, письмо.**

Мета: ознайомити студентів про суть і характеристики діалогічного, монологічного мовлення, їх особливості, структуру діалогу; дати поняття про репліку як основну частину діалогічного мовлення, особливості навчання утворення реплік; розкрити поняття «медіатекст» та систему роботи над ним.

Основні поняття: медіаграмотність, діалог, монолог, писемне мовлення, комунікативна компетентність.

Методи: словесний, ілюстративно-пошуковий.

План

1. Говоріння як вид мовленнєвої діяльності. Діалог як засіб спілкування з іншими суб'єктами говоріння.
2. Лінгвометодичні принципи навчання діалогічному мовленню в початкових класах.
3. Особливості формування діалогічного мовлення учнів молодшого шкільного віку.
4. Розвиток монологічного мовлення молодших школярів.
5. Формування писемного мовлення молодших школярів.
6. Робота з медіатекстами у процесі навчання української мови.

Література:

1. Байбара Т. М. Компетентнісний підхід в початковій освіті: теоретичні засади. Початкова школа, 2010. № 8. С. 46–50.
2. Вашуленко М. С., Дубовик С. Г. Формування дослідницьких умінь на уроках української мови. Учитель початкової школи, 2019. № 9. С. 3-6.
3. Вторнікова Ю. С. Комунікативна компетентність у структурі ключових компетентностей громадян Європи. Витоки педагогічної майстерності : збірник наукових праць. Полтава, 2011, С. 88-94.
4. Калмикова Л. Психолінгвістичні й лінгвометодичні підходи до змісту формування у першокласників мовленнєвих умінь і навичок міркувати / Л. Калмикова, Н. Харченко // Початкова школа. – 2003. - №5. – С.5-7.
5. Калмикова Л. Функціонально-сміслові типи мовлення як психолінгвістична й методична проблема /Л. Калмикова // Початкова школа. – 2003. – №3. – С.11-13. – №4. – С.10-11. – №5. С.5-7.
6. Хорошковська О.Н. Розвиток мовлення молодших школярів /О.Н. Хорошковська. – К.: Рад. шк., 1985. – 96 с.

1. Говоріння як вид мовленнєвої діяльності. Діалог як засіб спілкування з іншими суб'єктами говоріння.

Важливим складником комунікативної компетентності молодшого школяра є уміння взаємодіяти усно з іншими людьми. Зокрема, готовність і здатність сприймати, аналізувати, інтерпретувати й оцінювати усну інформацію та використовувати її в різних комунікативних ситуаціях, спілкуватися усно з людьми різного віку і статусу в *діалогічній та монологічній формах* для досягнення певних навчальних і життєвих цілей.

Важливе місце в роботі над формуванням комунікативного мовлення молодших школярів належить розвитку вмінь будувати діалог. *Діалог* – це розмова двох чи кількох людей, у якій кожна висловлена фраза залежить від реплік інших співрозмовників, від ситуації. Діалог не потребує повних, поширених речень. Для нього характерні *неповні питальні й окличні речення, вигуки, частки, розмовна лексика*. Під час діалогу широко використовуються *допоміжні засоби*: міміка, жести, інтонація. Вони передають те, що важко виразити словами.

Оскільки діалогічне мовлення передбачає два чи більше учасників розмови, то в учнів необхідно формувати вміння орієнтувати своє висловлення на співрозмовника, уважно й зацікавлено слухати інших, будувати репліку-відповідь залежно від того, що сказав співрозмовник.

Діалог як форма мовленнєвої діяльності має свою *психологічну структуру*: мотив, мету, засіб (мова) і кінцевий результат – очікувана реакція співрозмовника.

Важливе значення для створення діалогу має *мотив*, бажання висловити ту чи іншу думку, що реалізується по-різному залежно від ситуації мовлення. Тому навчальний процес необхідно будувати так, щоб у дітей виникала потреба щось повідомити, з'ясувати певні питання, висловити ставлення до проблеми, що розглядається.

Вступаючи в діалог, співрозмовники мають знати, яка *мета їхнього спілкування*, що вони хочуть з'ясувати в ході розмови.

У процесі формування діалогічного мовлення велика увага приділяється засвоєнню молодшими школярами формул *мовленнєвого етикету* – ввічливих слів, які вживаються під час вітання (здрасуйте, доброго дня, привіт), прощання (до побачення, на все добре, прощайте), побажання (зичу вам добра, бажаю щастя, хай щастить), запрошення (хочу запросити вас до себе; буду радий вас бачити в своєму домі; приходьте, будь ласка), прохання (будь ласка, зробіть мені послугу; дозвольте запитати; скажіть, будь ласка), відмови (шкода, але я мушу відмовитись; на жаль, не зможу; дякую, я не можу) тощо. Учні початкової школи повинні запам'ятати найуживаніші формули мовленнєвого етикету, знати, за яких обставин кожна з них використовується, а також правильно й доречно вживати їх у власному мовленні.

2. Лінгвометодичні принципи навчання діалогічному мовленню в початкових класах.

Навчання школярів мовлення, зокрема діалогічного, ґрунтується на врахуванні педагогічних закономірностей і таких лінгвометодичних принципів:

- взаємозв'язок у навчанні, вихованні та розвитку молодших школярів;
- функціонально-комунікативна спрямованість;
- стилістична диференціація;
- взаємозв'язок розвитку усного і писемного мовлення;
- оцінка виразності мовлення;
- розвиток чуття мови;
- взаємозв'язок мовлення і мислення;
- системний підхід до мовленнєвого розвитку;
- активне керівництво процесом розвитку мовлення; безперервність і наступність в мовленнєвому розвитку;
- оптимізація у виборі методів, прийомів та засобів навчання мовлення.

Принцип взаємозв'язку в навчанні, вихованні та розвитку молодших школярів передбачає чітке визначення і врахування загальних вимог щодо засвоєння учнями мовних і мовленнєвих знань та виховання й розвитку молодших школярів відповідно до змісту шкільної програми.

Додержання принципу функціонально-комунікативної спрямованості під час навчання молодших школярів допоможе вчителю реалізувати соціальне замовлення щодо виховання особистості, здатної вільно працювати в різних галузях людської діяльності.

Принцип стилістичної диференціації означає додержання законів функціональної стилістики, орієнтацію школярів на використання мовних засобів, адекватних завданням та умовам спілкування, формування вміння обирати найбільш вдалий варіант серед усіх відомих.

Принцип взаємозв'язку в розвитку усного і писемного мовлення вимагає чергувати усне й писемне діалогічне мовлення, не віддаючи переваги жодній з форм..

Принцип оцінки виразності мовлення у процесі навчання наукового діалогічного мовлення означає добір таких вправ, які формували б уміння оцінити, наскільки влучними і виразними в стилістичному відношенні є дібрані для висловлювання думки мовні одиниці.

Принцип розвитку чуття мови полягає в розвитку інтуїтивних здібностей школярів щодо додержання норм літературної мови. Мовне чуття формується внаслідок спостереження за стильовими ознаками, а також під час роботи над помилками.

Принцип взаємозв'язку мовлення і мислення у процесі роботи над діалогічним мовленням означає оволодіння молодшими школярами системою розумових дій: операцій аналізу і синтезу. Оперуючи різними категоріями мислення, доводиться шліфувати свою думку, удосконалювати її, використовуючи для цього найрізноманітніші мовні одиниці.

Принцип системного підходу означає:

- відносну самостійність у роботі;
- цілеспрямованість;
- урахування взаємозв'язку в формуванні умінь і навичок будувати діалогічне мовлення між наступним і попереднім класами.

Принцип активного керівництва процесом навчання молодших школярів полягає в тому, що формування комунікативних здібностей учнів повинно бути під постійним контролем учителя, спрямовуватись у потрібне русло. Вчитель повинен дбайливо ставитись до власної культури мовлення, створювати відповідне мовленнєве середовище.

Принцип комплексного підходу до процесу навчання діалогічного мовлення передбачає, що розвиток усіх видів мовленнєвої практики (говоріння, слухання, письмо) - взаємозв'язаний процес.

Принцип безперервності і наступності – означає постійне вдосконалення мовленнєвої культури на всіх етапах навчання.

Принцип оптимізації у виборі методів, прийомів та засобів навчання учнів діалогічного мовленню передбачає добір найефективніших шляхів, які забезпечують свідомість у побудові діалогічного мовлення.

Керуючись цими принципами, ми намагаємось, розвиваючи діалогічне мовлення, формувати в учнів уміння розмірковувати, порівнювати, аналізувати, узагальнювати, розвиваємо творче мислення, пам'ять, спонукаємо дітей до будови власних висловлювань.

Завдання вчителя - навчити молодших школярів вільно володіти діалогічним та монологічним мовленням, емоційно-експресивними засобами, постійно дбати про мовленнєву досконалість. Це одна з першочергових і актуальних проблем у системі мовної шкільної освіти.

Використання комунікативного підходу при навчанні діалогічного мовлення дітей молодших класів дає можливість розвивати творчі здібності дітей в обґрунтуванні власних думок і відповідей. Діти навчаються розмірковувати над тими проблемами, які ми ставимо перед ними в процесі навчання.

3. Особливості формування діалогічного мовлення учнів молодшого шкільного віку.

Навчання, у процесі якого молодші школярі вчаться висловлювати свої думки в усній та писемній формі, впливає на їх загальний розвиток, успішне засвоєння знань з інших дисциплін. Розглянемо деякі **психолого - фізіологічні особливості** дітей молодшого шкільного віку, які у свою чергу визначають і специфіку технологій розвитку діалогічного мовлення. У психолого-педагогічних дослідженнях наголошуються такі *якості, які найбільш притаманні учням молодшого шкільного віку:*

- низька концентрація уваги;
- схильність до кінестетичних форм роботи;
- надання перевазі вивчати ціле, а не часткове;
- концентрація уваги тут і зараз;
- швидке запам'ятовування супроводжується швидким забуванням;
- механічна пам'ять превалює над логічною;
- відсутність стримуючих факторів у процесі говоріння;
- відсутність страху зробити помилку й готовність роботи над нею.

У цілому цей вік є *«періодом відносно спокійного і рівномірного розвитку, під час якого відбувається функціональне вдосконалення мозку. Навчальна діяльність у цьому віці стає провідною, саме вона визначає розвиток всіх психічних функцій молодшого школяра: пам'яті, уваги, мислення, сприйняття і уяви»* . Учні при цьому не втрачають інтересу до гри, успішність вирішення поставлених цілей (навчання) досягається значно швидше за умови, якщо урізноманітнення діяльності. Включення процесу розвитку *діалогічного мовлення* молодших школярів в контекст ігрової, пізнавальної та навчальної діяльності *«дозволяє забезпечити домінування внутрішніх, реально діючих ігрових і навчально-пізнавальних мотивів, які у єдності з широкими соціальними мотивами сприятимуть формуванню позитивного ставлення молодших школярів до цієї діяльності, досягнення цілей початкової мовної освіти»* .

Необхідно також враховувати й *особливості фізичного розвитку школярів 1-4 класів*. Дослідники говорять про те, що розвиток мускулатури впливає на уміння дитини зосередитися, сконцентрувати свій погляд на сторінці, рядку, слові, що необхідне для уміння читати. Воно також впливає на уміння тримати олівець чи ручку, ножиці, пензлик. Аби учні могли досягти тонкої моторної координації, а також координації між візуальним сприйняттям і механічним рухом, їх руки потребують постійного тренування. Учні не можуть довго перебувати у статичному положенні, сидіти спокійно, оскільки ще не можуть достатньо контролювати свої рухомі м'язи. Тому під час уроку потрібно давати такі завдання, які дозволяють рухатися.

Молодший шкільний вік «характеризується такими психічними новоутвореннями, як довільність, рефлексія, внутрішній план дій. Розвиток особливостей психіки молодшого школяра йде у нерозривному зв'язку з оволодіння ним різними видами пізнавальної діяльності. Говорячи про мовну взаємодію, варто підкреслити, що саме мова для учня молодшого шкільного віку є інструментом його пізнавальної діяльності» .

Усі її види беруть участь в отриманні знань, формуванні вмінь, посилюючи свідомо-вольовий фактор мови. Початкова мовленнєва освіта може бути суттєвим стимулом інтелектуального розвитку особистості за умови створення нової технології навчання, спрямованої на задоволення потреби дитини в самовираженні, у надбанні комунікативних умінь.

Таким чином, усі психічні новоутворення і особливості мови учнів молодшого шкільного віку сприяють успішному оволодінню базовими вміннями конструктивної мовної взаємодії - *умінням говорити і умінням слухати*. **Початкова школа** - це період становлення школяра не тільки як суб'єкта навчальної діяльності, а й суб'єкта активного міжособистісного спілкування, що оволодів певним рівнем комунікативної компетенції.

Навчання діалогічного мовлення в початковій школі здійснюється **поетапно**, від відтворення зразка до самостійної побудови діалогу за описаною чи створеною мовленнєвою ситуацією. З цією метою використовуються такі види завдань:

- відтворення, розігрування діалогів із прочитаних казок, оповідань;
- побудова діалогу за зразком;
- доповнення незавершеного діалогу;
- створення діалогу з опорою на допоміжні матеріали
- побудова діалогу за ситуативним малюнком;
- складання діалогу у ході обговорення з однокласниками прослуханого чи прочитаного тексту, розглянутого малюнка, життєвої ситуації тощо;
- придумування діалогу як доповнення до прочитаного тексту;
- створення діалогу за словесно описаною мовленнєвою ситуацією;
- оцінювання змістовності діалогу, правильності й доцільності використання під час діалогу мовних і немовних засобів;
- редагування діалогу, в якому було виявлено недоліки.

У процесі виконання зазначених завдань у молодших школярів необхідно формувати **вміння**: регулювати силу голосу, темп мовлення, говорити чітко і правильно, уважно слухати співрозмовника, будувати свою репліку з урахуванням репліки та інтересів співрозмовника, вживати формули мовленнєвого етикету, розрізняти діалоги, в яких дотримано або, навпаки, порушено правила ведення діалогу, використовувати під час діалогу ті особливості мовлення і правила поведінки, які впливають на результативність спілкування.

У процесі формування в учнів початкової школи умінь будувати діалог важливе місце займає **підготовча робота, яка передбачає здійснення таких послідовних етапів:**

- 1) введення школярів у тему, з якої відбудеться діалогуювання;
- 2) з'ясування мовленнєвої ситуації (де, коли відбувається подія, про що йдеться);
- 3) визначення психофізіологічного стану дійових осіб (схвильовані, сердиті, веселі);
- 4) визначення способів спілкування героїв (вербальні, невербальні – жести, міміка, фізичні дії (штовхання, смикання тощо));
- 5) розподіл ролей.

У процесі побудови діалогу важливого значення набуває мовленнєва активність співрозмовників: уміння розпочати діалог, тобто поставити запитання, швидко зорієнтуватися в ситуації, знайти правильну, влучну відповідь.

Пропонуємо фрагменти уроків, присвячених формуванню умінь будувати діалог.

Фрагмент уроку

1. Відтворення діалогу з вірша. Учитель пропонує учням прочитати вірш Галини Малик «Хто сказав?».

Хто це, хто це, хто сказав, що в калюжу Боря впав?

- Горобці, то ви сказали?
- Ми в сусідній двір літали!
- Котик Мурчик, ти сказав?
- По дахах я мандрував!
- Песик, може, ти сказав?
- Я сніданок доїдав!

Котик мамі не сказав, песик мамі не сказав, не сказали горобці, все розповіли ... штанці! А як?

Після читання вірша вчитель веде бесіду про те, якими діти уявляють горобців (метушливими, спритними, дзвінкоголосими), котика (поважним, задумливим), песика (енергійним, швидким).

Після характеристики кожного персонажа учні тренуються читати їх слова відповідним темпом і тембром голосу. Далі доцільно розподілити ролі і запропонувати учням пограти з однокласниками в театр. Під час інсценування вірша слід відпрацьовувати також міміку і жести персонажів вистави

Ефективним для розвитку діалогічного мовлення молодших школярів є складанням діалогу за **ситуативним малюнком чи серією малюнків**. Важливе місце при цьому відводиться *підготовчій роботі*, яка передбачає розглядання малюнків, визначення психологічного стану персонажів, складання запитань, які можуть виникнути в кожного персонажа, формулювання можливих відповідей на ці запитання, добір відповідних даних ситуації етикетних формул спілкування. Після підготовчої роботи можна запропонувати учням *інсценізувати зображену на малюнку чи серії малюнків ситуацію*. Щоб спонукати їх виконати це завдання якнайкраще, можна влаштувати змагання – якій групі «акторів»

вдасться найкраще розіграти сценку. Після прослуховування дитячих виступів варто *проаналізувати їхні репліки*, відзначаючи позитивні характеристики й толерантно вказуючи на помилки й недоліки.

Фрагмент уроку

2. *Складання діалогу за ситуативним малюнком.*

Учитель проводить з учнями бесіду про те, чи доводилося їм провідувати хворого друга чи подружку, для чого вони це робили; чи провідували їх друзі, коли вони хворіли, чи було їм від цього приємно. Потім повідомляє, що на уроці вони будуть навчатися, як правильно поводитися в такій ситуації, і пропонує розглянути малюнок.

На ньому зображено хворого хлопчика, який з гіпсовою пов'язкою на руці лежить у ліжку, а дівчинка – його однокласниця, провідує хворого; подає йому яблуко, під рукою тримає книжку.

– Як виглядає на малюнку хлопчик? Який у нього настрій? Чому? (Він хворий, має пригнічений настрій, але йому приємно, що до нього прийшла однокласниця).

– Що можете сказати про дівчинку? (Вона усміхнена, бажає зробити своєму товаришеві приємне, простягає йому яблуко, хоче розказати, що нового відбулося в школі).

– Хто перший повинен розпочати розмову? З яких слів? (Дівчинка повинна привітатися й запитати, як товариш себе почуває).

– Які слова використали б для цього ви? (Дівчатка класу пропонують свої варіанти початку розмови).

– Що повинен відповісти хлопчик? (Хлопчики класу відповідають на репліки дівчаток)

Далі вчитель пояснює учням, що, за правилами етикету, дівчинка має говорити хворому тільки приємні слова, хороші й цікаві для нього новини, щоб підняти йому настрій. У жодному разі не казати, що він погано виглядає, що пропускає багато занять у школі і може мати погані оцінки й подібні неприємні речі, які будуть засмучувати хворого, викликати в нього тривогу, переживання. Адже позитивні емоції – найкращі ліки для хворого. Розмовляти треба спокійно, не дуже голосно, але привітно й доброзичливо. Не слід також перевтомлювати хворого довгими розповідями. Якщо хворий спроможний займатися уроками, то в цьому йому треба допомогти: показати, над чим працювали в школі і що було задано додому.

– Якими словами можна закінчити розмову між дітьми?

(На прощання дівчинка повинна побажати хлопчикові швидше видужати. А хлопчик повинен подякувати за відвідування).

Після попередньої роботи розподіляються ролі між учнями і дається час на підготовку діалогу.

Одним із варіантів складеного діалогу може бути такий:

– *Здрастуй, Сергійку! Як ти себе почуваєш?*

– *Привіт, Наталю! Спасибі, вже значно краще. Болю в руці не відчуваю, тільки з пов'язкою трохи незручно.*

– *Я принесла тобі яблука. Пригощайся.*

– *Дякую. Розкажи, що нового відбулося в школі, поки я хворію.*

– Усі наші учні й Олена Григорівна передають тобі вітання і бажають швидко видужати. Сьогодні в Дмитрика Ткаченка день народження. На уроці технологій і дизайну ми робили паперові літачки. Найкращого, його зробив Сашко Гончар, подарували іменинникові. Він був дуже задоволений.

– А що нового ви вивчали?

– Я записала тобі всі завдання з читання, математики й української мови, які ми виконували в класі, і ті, що задавали додому. Якщо будеш добре себе почувати, попрацюєш над ними.

– Дякую.

– Будь ласка! Зараз я вже мушу йти. А ти швидше видужуй і приходь до школи. Ми всі тебе чекаємо.

– Спасибі, Наталю, що провідала мене. Передавай вітання нашим учням, а також Олені Григорівні.

– Обов'язково передам.

– Обов'язково передам. До побачення.

– До побачення.

Фрагмент уроку

3. Побудова діалогу за словесно описаною мовленнєвою ситуацією.

Робота над діалогом розпочинається з бесіди про те, як учні проводять вихідні дні. Потім учитель описує мовленнєву ситуацію: двоє хлопчиків у понеділок вранці зустрілися по дорозі до школи і почали розмову про те, як кожний провів вихідний день. Побудуйте діалог їхньої розмови. Варіантом складеного діалогу може бути таким:

– Привіт, Сашко!

– Привіт, Андрію!

– Як ти відпочивав у вихідні?

– О! Чудово! Ми з татком ходили в похід. Зібрали рюкзаки і вирушили спочатку до лісу, потім вийшли до річки, зробили привал і повернулися додому.

– Що цікавого ти бачив у поході?

– У лісі ми бачили білку. Вона бігала по землі між деревами. А як тільки помітила, що я наближаюся до неї, як стріла, шмигнула на сосну і звідти спокійно спостерігала за нами.

– А річка була великою?

– Ні, річечка маленька. Я навіть не знаю, як вона називається, але дуже мені сподобалась. Біля річки ріс очерет. Я підійшов, щоб зірвати очеретяну качалочку, а звідти несподівано злетіла в небо пара диких качок. Вони так мене налякали, що я аж присів.

– Ти не стомився в поході?

– Трохи боліли ноги, але вражень було стільки, що я нітрохи не жалкую. А де ти побував у вихідні?

– Я їздив з батьками в магазин. Мені купили новий велосипед.

– Оце здорово! Даси покататися?

– Звичайно! Після уроків я буду кататися біля нашого стадіону. Приходь туди.

– Спасибі, обов'язково прийду.

4. Розвиток монологічного мовлення молодших школярів

Монологічне мовлення, тобто мовлення однієї людини, – це розповідь, повідомлення, переказ, виступ на зібранні тощо. Саме ці види монологу, перебувають у центрі уваги школи. Особливість монологу полягає в тому, що він, на відміну від діалогу, *більш довільний, потребує вольових зусиль, а часом значної підготовчої роботи*. Монологічне мовлення не може бути стихійним, воно завжди організоване. Той, хто говорить, заздалегідь планує весь монолог як одне ціле, складає його план, готує окремі фрагменти, мовні засоби. У монологі необхідне відпрацювання внутрішніх зв'язків, композиції. Монолог, зазвичай, адресований не одній людині, а багатьом. Відповідно, автор повинен побудувати його так, щоб він був зрозумілим будь-якому слухачеві або читачу.

Звідси випливають великі вимоги до монологічного мовлення. Воно має характеризуватися такими **ознаками**, як: змістовність, логічність, точність, багатство, виразність, чистота, правильність.

Саме ці ознаки покладені в основу визначення вимог до монологічного мовлення молодших школярів.

Щоб забезпечити змістовність учнівських висловлень, необхідно пропонувати дітям говорити тільки про те, що їм добре відоме. Треба, щоб розповідь школяра була побудована на знанні фактів, на основі власних спостережень, щоб у ній передавалися обмірковані думки, щирі переживання. Учителю має уникати завдань, якими передбачається складання розповіді про те, чого учні не знають, до чого не готові. У такому разі їхнє мовлення буде бідним, нечітким і, зрештою, незрозумілим.

Зміст для розповідей дають книги, картини, екскурсії, спостереження, власні роздуми, переживання, тобто оточуюче дитину життя. Завдання вчителя полягає в тому, щоб допомогти учням зібрати необхідний матеріал, вибрати з нього найдоцільніший і раціонально використати його для побудови власних висловлень. Саме тому належне місце в процесі формування в молодших школярів умінь будувати зв'язні висловлення повинна займати **підготовча робота**. Її завдання – збагатити учнів інформацією про те, з приводу чого їм доведеться висловлюватися. Якщо учні складатимуть розповідь за картиною, то під час підготовчої роботи доцільно запропонувати картину для розгляду, провести бесіду за її змістом, надати інформацію про автора картини та події, що спонукали до її створення або умови, в яких вона була написана, звернути увагу школярів на засоби, які використав художник для досягнення своєї мети тощо. У разі створення розповіді на основі власних спостережень слід навчити дітей спостерігати, визначати об'єкти та мету спостереження. Коли школярі готуються розповісти про переглянутий фільм, прочитану книжку чи пережиту подію, то необхідно обговорити, яке враження справили на них фільм, книжка чи подія з власного життя, з'ясувати ставлення дітей до переглянутих, прочитаних чи пережитих подій тощо.

Під час **підготовчої роботи** варто використовувати не лише бесіди, а й обговорення певних подій і вчинків, задавати проблемні запитання, спонукати дітей до розмірковувань на відповідні теми. Такі види робіт сприятимуть кращому вивченню теми розповіді, збагаченню та активізації словникового

запасу школярів, що, безумовно, забезпечуватиме змістовність власних висловлень учнів. Із змістовністю мовлення тісно пов'язані його логічність і послідовність. Добре розуміння того, про що школяр говорить, допоможе йому не пропустити чогось суттєвого, логічно переходити від однієї частини до іншої, не повторюватися у своєму висловленні. Логічність мовлення передбачає обґрунтованість висновків (якщо такі є), вміння правильно розпочати розповідь чи міркування, розкрити тему і вдало завершити.

З метою забезпечення логічності й послідовності учнівських висловлень у процесі підготовчої роботи необхідно активізувати знання дітей про будову тексту, спонукати школярів до визначення зачину, основної частини та кінцівки створюваного висловлення. Важливою ознакою правильного мовлення є його *точність*, яка забезпечується не тільки вмінням учнів точно передавати факти, спостереження чи почуття, але й здатністю вибирати з цієї метою найкращі мовні засоби – слова та словосполучення, які з найбільшою точністю передають найхарактерніші риси того, про що або про кого йдеться у висловленні. Отже, точність вимагає багатства мовних засобів, їх розмаїття, а також уміння вибирати в кожному конкретному випадку слова, що найбільше відповідають змісту повідомлення.

Оскільки усне монологічне висловлення призначене для слухача, то автор, зацікавлений у тому, щоб його почули, зрозуміли і правильно сприйняли, має подбати про *виразність власного мовлення*. Під виразністю учні повинні розуміти не тільки дотримання інтонації, а й уміння яскраво, переконливо і стисло висловлювати думку, здатність впливати на людей відбором фактів, побудовою фраз, добором слів, настроєм розповіді. Формування в учнів умінь використовувати зазначені *засоби виразності* слід розпочинати зі спостережень за влучністю й доречністю використання їх авторами текстів для переказів.

Для прикладу подаємо фрагмент уроку, *присвяченого переказу тексту «Ведмеже сімейство»*.

На лісову галявину вивела ведмедица своїх маленьких ведмежат. Зупинилася обачна ведмедица. Чи все спокійно в лісі? Туляться до матері ведмежата. Лячно їм у величезному лісі: лише недавно вибралися з теплого барлога. Прислухаються ведмежата. Як шумить вітер у верхів'ї дерев! Як співає птаство! Ось на сосні дятел вистукує барабанний дріб. Будуть ведмежата звикати до лісу, гратися й качатися по м'яких купинах, лазити на дерева. Але нелегко побачити ведмедів. Не побачиш і не почувеш, як тихо зникнуть у темному лісі сторожки звірі. (І. Соколов-Микитов)

Прочитавши текст, учитель звертає увагу учнів на те, як автор передає обережність ведмедици.

- Якою описав автор ведмедицу: самовпевненою чи обережною?
- Доведіть свою думку словами автора. (Зупинилася обачна ведмедица. Чи все спокійно в лісі?).
- Якими фразами передав автор те, що почули ведмежата? (Шумить вітер у верхів'ї дерев; співає птаство; на сосні дятел вистукує барабанний дріб).
- Які із зазначених фраз найяскравіші?
- Використайте їх у своїх переказах.

- Як розумієте значення слова сторожки? (Насторожені, обережні, полохливі).
- Чому автор назвав ведмедів сторожкими звірами? Адже вони великі, сильні. Кого їм боятися? (Дорослі ведмеді бояться людей. Крім того, вони оберігають ведмежат від інших великих тварин).
- Ви помітили, як багато сказало нам одне слово сторожки?
- Прагніть і ви у власних висловленнях вживати такі слова, які б допомогли точно й виразно зрозуміти й уявити те, про що ви хочете сказати.

У 2-3 класах така робота здійснюється під безпосереднім керівництвом учителя. У 4 класі слід практикувати самостійну роботу учнів по знаходженню влучних та виразних слів у запропонованих учителем текстах. Знайдені й прокоментовані відповідним чином слова варто вписати на дошку та націлити школярів на активне використання їх у своїх переказах.

Важливе місце в роботі над розвитком монологічного мовлення молодших школярів має належати постійному контролю за його чистотою. Насамперед, доцільно викорінювати з дитячого мовлення так звані слова-паразити: ну, значить, екання, укання. Постійно в полі зору вчителя (переважно сільської школи) повинно бути вилучення з учнівських висловлювань діалектизмів і заміна їх літературними аналогами. Мовлення школярів міських шкіл слід позбавляти від засміченості русизмами.

Найпершим кроком у боротьбі за чистоту мовлення учнів має стати дотримання самим учителем усіх правил літературної вимови і слововживання. Мовлення вчителя повинно стати зразком для наслідування учнями. Зразковим воно має бути не лише на уроках, а й на перервах, після уроків, поза школою.

Особливого значення слід надавати формуванню правильності мовлення школярів, тобто відповідності його літературній нормі. **Розрізняють правильність граматичну** (побудова речень, утворення морфологічних форм), **орфографічну і пунктуаційну для писемного мовлення та орфоенічну** – для усного. Забезпеченню правильності мовлення молодших школярів підпорядкований увесь початковий курс української мови, яким передбачене вивчення теоретичних мовних знань з метою застосування їх у мовленнєвій практиці.

Ефективними для формування комунікативної компетентності є інтерактивні форми організації навчальної діяльності школярів, які передбачають активність кожного учня, пробуджують зацікавленість, бажання виконувати поставлене завдання.

Як зразок пропонуємо таку *форму роботи*: розділити текст на три частини й доручити прочитати пошепки кожному частину різним учням, а потім запитати, чи цікаво їм знати, з чого починалась розповідь. Про це нехай розповість перший учень. Щоб дізнатися, що було далі, діти слухають другого учня. А третій розповідає, чим закінчилась розповідь. За таких умов виникає потреба в переказуванні і є зацікавлені слухачі, що, безумовно, стимулює учнів, які переказують текст.

Формуючи в молодших школярів уміння будувати самостійні усні зв'язні висловлення, варто використовувати різноманітні допоміжні матеріали: малюнки і серії малюнків, опорні слова, початок або початок і кінцівку тексту тощо.

Цінним і цікавим для учнів буде складання розповідей про прочитані книжки і журнали, переглянуті мультфільми чи телепередачі, про побачені, почуті, пережиті ситуації з особистого життя. При цьому слід стимулювати дітей до оцінки розказаних подій, вчинків, персонажів та висловлення власної думки, порад, пропозицій, побажань.

Наведемо зразки таких завдань.

Завдання 1. Визнач, хто на малюнку утворює мовні звуки. Поясни Щебетунчикові, якою дорогою треба йти до цих звуків. Орієнтуйся за деревами.

Завдання 2. Читалочка на канікулах прочитала журнал коміксів. Найбільше їй сподобались комікси про котика. Розглянь їх. Склади розповідь про пригоди котика.

Завдання 3. Розглянь кадри з мультфільму. Розкажи, що відбувається на кожному з них.

Завдання 4. Розкажи про відпочинок Читалочки на канікулах за поданими малюнками.

Під час озвучування учнями власних зв'язних висловлень учитель повинен стежити за логікою і послідовністю думки, правильністю побудови речень, сполучуваністю слів, дотриманням учнями орфоепічних норм української літературної мови. Однак, у полі зору вчителя повинна бути не тільки змістова сторона дитячих усних висловлень, а й їх мовне оформлення: використання виражальних засобів мови, уникнення невиправданих повторів, використання міжфразових зв'язків тощо.

Виправлення допущених помилок має бути тактовним, коректним, доречним і не повинно заважати учневі продовжувати логічний виклад думки. Ефективність формування комунікативної компетентності молодших школярів залежить від створення умов, за яких у дітей виникає бажання і потреба щось сказати, висловити свої почуття, враження, думки. Тому необхідно створювати сприятливий психологічний клімат на уроках, плекати доброзичливі взаємини між учасниками навчального процесу. Вмотивованості спілкування сприятиме також зацікавленість у взаємодії

5.Формування писемного мовлення молодших школярів

У процесі формування комунікативної компетентності молодших школярів важливе місце займає **розвиток писемного мовлення**, що передбачає формування повноцінної навички письма, умінь висловлювати свої думки, почуття, ставлення та взаємодіяти з іншими людьми в письмовій формі, виявляти себе в різних видах мовленнєво-творчої діяльності.

Формування навичка письма розпочинається в **першому класі**. У **добукварний** період учні засвоюють, як правильно сидіти за партою, тримати ручку чи олівець, розташовувати зошит на парті. Для зміцнення м'язів кисті руки варто пропонувати завдання на наведення контурів малюнків, їх розфарбовування, штрихування, малювання предметів. У цей період першокласники вчать орієнтуватися на сторінці зошита (що знаходиться вгорі, посередині, внизу), розрізняти, де праворуч, а де ліворуч, ознайомлюються з робочим рядком, міжрядковими і допоміжною похилою лініями, полем, вправляються в написанні елементів букв.

У букварний період учні вчать писати рукописні літери, засвоюють способи поєднання їх між собою (верхнє, середнє і нижнє з'єднання), вправляються у написанні складів, слів і речень з вивченими буквами. Формування графічних умінь рекомендуємо розпочинати простим олівцем з поступовим переходом до письма кульковою ручкою. Використання олівця на початковому етапі формування навички письма дає дітям можливість стерти неправильне написання букви чи її елемента і зробити ще одну чи кілька спроб написати правильно. Такий підхід зменшує психологічне напруження учнів, дає їм право на помилку і можливість виправити її

На кінець *першого семестру* рекомендуємо повністю перейти на письмо ручкою. Однак, якщо в класі є учні, які не готові до такого переходу, їм потрібно дозволити продовжувати писати олівцем і в другому семестрі. Для полегшення координації руху олівця чи ручки під час письма і кращого зорового сприймання букви, її елементів та їх з'єднань доцільно розпочинати письмо нової літери у широкому рядку. Адже, як показують дослідження вчених, дитині легше писати крупно, тому що, чим крупніше письмо, тим меншою є відносна різниця між рухами кінчика олівця чи ручки і рухами самої руки.

Тому для підготовки першокласників до письма нової букви пропонуємо використовувати картки-тренажери, на яких подано збільшене зображення рукописної літери. На ньому чітко видно, з яких елементів складається буква та в який спосіб ці елементи поєднуються між собою. Спочатку діти наводять у широкому рядку збільшені елементи і саму букву, потім тренуються в написанні тієї ж букви, але вдвічі менших розмірів. Після цього пропонуємо приступати до письма літери та складів, слів і речень із нею на сітці зошита в косу лінію. У процесі формування навички письма доцільно використовувати завдання не тільки репродуктивного рівня (наведення і списування букв, складів, слів і речень), а й творчого (підписування малюнків, утворення й записування слів за зразком, доповнення речень, записування відповіді на поставлене запитання тощо). Завдяки таким вправам у першокласників формуються **елементарні правописні вміння** – написання з великої букви власних назв, вживання великої літери на початку речення і відповідних розділових знаків у кінці, правопис слів з апострофом тощо.

У *післябукварний період* удосконалюється й закріплюється набута навичка письма. Зокрема, першокласники тренуються писати за зразком, списувати з друкованого шрифту, записувати сприйняті на слух слова, в яких звучання не розходиться з написанням, та невеликі речення, читати й перевіряти написане. У цей період учні навчаються писати в зошиті без друкованої основи.

Робота над удосконаленням навички письма продовжується в **2-4 класах**. Зокрема, в *2 класі* особливої уваги з боку вчителя потребує контроль за дотриманням учнями належної форми, висоти, нахилу та поєднання букв, вироблення необхідної швидкості письма (16-25 знаків за хвилину), формування культури оформлення письмових робіт (розташування заголовка в рядку, дотримання абзаців, охайність виправлень).

Ефективним засобом удосконалення графічних навичок і техніки письма є *каліграфічна хвилинка*, яку доцільно проводити на кожному уроці української мови протягом 6-8 хвилин. У процесі хвилинок каліграфії доцільно приділяти увагу дотриманню учнями гігієнічних правил письма.

У 3 класі відбувається активне становлення графічної навички письма: учні починають писати в зошиті в одну лінію, набувають умінь скоропису, що є необхідним для виконання ними об'єктивно більшої кількості письмових вправ.

Як і в 2 класі, на початку уроку української мови (крім підсумкових уроків) протягом 6-8 хвилин доцільно проводити каліграфічні хвилинки, під час яких відпрацьовується правильне написання і поєднання букв, приділяється увага розвитку швидкості письма (вимагається безвідривне природне поєднання елементів букв (н, р, ф, и, л, м...) і букв між собою (ля, лг, ам, щи, ур...), списування за встановлений час слів, речень).

Як і в 2 класі, на початку уроку української мови (крім підсумкових уроків) протягом 6-8 хвилин доцільно проводити каліграфічні хвилинки, під час яких відпрацьовується правильне написання і поєднання букв, приділяється увага розвитку швидкості письма (вимагається безвідривне природне поєднання елементів букв (н, р, ф, и, л, м...) і букв між собою (ля, лг, ам, щи, ур...), списування за встановлений час слів, речень).

6. Робота з медіатекстами у процесі навчання української мови

Якщо проаналізувати, з яких джерел діти черпають знання про оточуючий світ, то можна із впевненістю констатувати, що значна частина цих знань поступає із засобів масової інформації. Адже сьогоденне життя важко уявити без медіа. Вони проникли в усі сфери людської життєдіяльності і посідають вагомe місце в інформаційному спілкуванні між людьми, у навчанні, вихованні, соціалізації молоді і мають великий вплив на формування свідомості і життєвих цінностей особистості. Варто зазначити, що цей вплив має як позитивні, так і негативні наслідки. Тому на часі стоїть важлива *проблема* – сформувані в дітей критичне ставлення до медіапродукції, навчити оцінювати медіатексти й адекватно реагувати на них. Роботу в цьому напрямі варто розпочинати вже в початковій школі. Сучасні молодші школярі сприймають медіапродукти як форму відпочинку і розваг. *Завдання школи* – грамотно використати ці засоби для навчання і виховання

Аналіз досліджень, присвячених формуванню медіаграмотності школярів, дає підстави стверджувати, що медіаосвіта покликана допомогти підготувати нове покоління до життя в сучасних інформаційних умовах. Зокрема, навчити дітей осмислювати й аналізувати медіапродукти, розвивати і виховувати культуру їх розуміння, навчити розбиратися в достовірності інформації, яку вони несуть, усвідомлювати наслідки їх впливу на психіку і здоров'я людини. Для досягнення зазначених завдань необхідно використовувати інформаційно-комунікаційні технології в освітньому процесі, сприяючи всебічному розвитку молодших школярів і формуванню їх медіаграмотності.

На реалізацію цієї актуальної проблеми націлюють нормативні документи Нової української школи. У Державному стандарті початкової освіти зазначено, що *одним із завдань мовно-літературної освітньої галузі* є формування в молодших школярів уміння сприймати, аналізувати, інтерпретувати, критично оцінювати інформацію в медіатекстах та використовувати її для збагачення свого досвіду. У типовій освітній програмі мовно-літературної галузі визначено змістову *лінію «Досліджуємо медіа»*, якою передбачено сприймання простих медіатекстів, виявлення в них очевидних ідей та прихованої інформації, висловлення власного ставлення до медіаповідомлень та створення простих медіапродуктів.

Для реалізації задекларованих у нормативних документах завдань необхідно вирішити *такі завдання*:

- 1) визначити актуальні для дітей молодшого шкільного віку медіапродукти;
- 2) з'ясувати, які види роботи з ними можливі в початковій школі;
- 3) визначити напрями використання медіапродуктів у процесі навчання української мови.

Актуальні, цікаві і доступні для дітей молодшого шкільного віку медіапродукти визначено в типовій освітній програмі мовно-літературної галузі. Їх рекомендовано використовувати в процесі навчання учнів початкової школи української мови. До переліку таких медіапродуктів належать візуальні медіа (малюнок, світлина, комікс, колаж, книжка, журнал, 110 газета), аудіальні медіа (звукозаписи, радіо), аудіовізуальні медіа (телевізійні програми, мультфільми, фільми), інтернет (комп'ютерні ігри, інтернет-ресурси для дітей), реклама у друкованих виданнях, на радіо та телебаченні.

Види роботи з медіапродуктами в початкових класах визначила Л. М. Баженова . Зокрема, дослідниця виділяє в *роботі з медіа чотири основних види діяльності*:

- 1) формування навичок сприймання медіапродуктів;
- 2) інтерпретація результатів сприймання, оцінка побаченого, почутого;
- 3) отримання знань про кожний засіб комунікації, його мову, засоби виразності;
- 4) творча діяльність на основі використання різних медіапродуктів, створення власного медіапродукту.

У процесі навчання молодших школярів української мови робота з медіа здійснюється *за трьома напрямками. А саме*:

1. використання медіапродуктів для розвитку різних видів мовленнєвої діяльності;
2. дослідження медіатекстів;
3. створення простих медіапродуктів.

Перший напрям передбачає слухання аудіальних медіа (звукозаписів) у процесі формування аудіативних умінь, використання візуальних медіа (книжок, журналів, газет) для вдосконалення навички читання, складання розповідей, описів, есе, міркувань за візуальними медіапродуктами (малюнком, світлиною, картиною, коміксами) та аудіовізуальними (мультфільмом, телепередачею, фільмом) з метою розвитку усного та писемного мовлення молодших школярів.

Другий напрям охоплює сприймання, аналіз, інтерпретацію простих медіапродуктів, визначення їх мети й адресата, правдоподібності описаних у медіатексті подій і тверджень, виходячи з власного досвіду, пояснення ролі елементів форми медіапродукту (голосу, музичного супроводу, фонових шумів,

кольорів, спецефектів тощо) для розуміння їх змісту, виокремлення 111 цікавої для себе інформації, опис вражень від змісту і форми медіапродукту, висловлення власних поглядів на події, явища, предмети, цінності, представлені в простому медіатексті, оцінку впливу окремих елементів медіапродукту на власне сприйняття, пояснення, чи змінилося під впливом медіапродукту власне уявлення або думки про предмет повідомлення і як саме.

Третій напрям – це створення і презентація молодшими школярами самостійно та в групі простих аудіальних медіапродуктів (презентація роботи групи, оголошення зі сцени, повідомлення новин через гучномовець тощо), простих візуальних медіапродуктів (світлин, листівок, коміксів, книжечок, стіннівок, колажів тощо), простих аудіовізуальних медіатекстів (відеозаписів виступу, вистав, екскурсій, інтерв'ю) з допомогою педагога, враховуючи мету й аудиторію, використання різних форм презентації простих медіатекстів. Крім того, цей напрям передбачає розвиток мовленнєво-творчих здібностей молодших школярів на основі використання медіапродуктів (складання усних і письмових монологічних висловлень – розповідей, описів, есе, міркувань).

Розглянемо, які **методичні прийоми** доцільно використовувати в роботі з конкретними медіапродуктами у процесі навчання молодших школярів української мови.

Розпочнемо з **візуальних медіа**. Вони найчастіше використовуються в практиці шкільного навчання. До них належать: малюнки, комікси, світлини, фотоколажі, листівки, книжки, журнали, газети тощо. Малюнок – найпоширеніший візуальний засіб навчання. Його застосування дуже різноманітне. У процесі навчання української мови використовують предметні і сюжетні малюнки та їх серії.

Предметні малюнки замінюють предмети, яких немає можливості продемонструвати учням на занятті. Їх широко застосовують у період навчання грамоти для розвитку пізнавальних здібностей першокласників (уміння порівнювати предмети, вилучати «зайвий» із групи предметів, об'єднаних за певною ознакою, доповнювати групу предметів, встановлювати відповідність між предметами і схемами слів тощо), для звуко-буквеного аналізу слів, формування уміння ділити слова на склади, називати ознаки предметів, дії, які вони виконують або виконують ними, будувати словосполучення і речення зі словами – назвами предметів тощо.

Актуальним є використання предметних малюнків у процесі навчання молодших школярів української мови в 2-4 класах, зокрема, під час вивчення мовних одиниць і явищ, засвоєння правил орфоепії та орфографії. Наведемо зразки таких завдань. 1. Склади й запиши речення, замінивши малюнки словами.

Ефективним є використання предметних малюнків під час словникових диктантів, які передбачають записування слів, що містять орфограми. Наприклад: Запиши назви зображених плодів. Перевір написання цих слів за словником

Використання сюжетних малюнків на уроках української мови здійснюється з метою розвитку зв'язного мовлення молодших школярів. А саме, для складання словосполучень, різних за метою

висловлювання та інтонацією речень, діалогів, а також усних і письмових монологічних висловлень – розповідей, описів, міркувань, есе.

Аналогічне призначення мають **комікси** – серії сюжетних малюнків з короткими репліками, які передають думки персонажів і створюють певну зв'язну розповідь. Особлива роль коміксів у навчальному процесі полягає в тому, що вони забезпечують унікальний спосіб розповісти історію образно, просто й емоційно, дають можливість донести важливі ідеї, не перевантажуючи малого читача великими обсягами тексту. Зацікавленість коміксами пробуджує в дітей інтерес до книжки і читання. Завдання вчителя полягає в тому, щоб навчити учнів розуміти і розказувати історію у формі монологу або відтворити її у форматі діалогу (інсценування).

Робота з коміксами передбачає такі етапи:

- 1) розглядання й обговорення змісту серії сюжетних малюнків;
- 2) складання за малюнками зв'язної розповіді;
- 3) читання реплік персонажів;
- 4) розігрування діалогу з коміксу.

Цікавим і посильним для молодших школярів є **створення коміксів**. Для цієї роботи варто дібрати серію з 2-3 малюнків, на яких розгортається певна комічна подія, і запропонувати учням спочатку розглянути й обговорити їх. Потім скласти розповідь за ними, придумуючи короткі репліки кожному персонажу. Після цього діти мають записати ці репліки на окремих вирізаних з білого паперу клаптиках у вигляді баблів і наклеїти їх на малюнки коміксу. Паралельно з малюнками широке застосування в навчальному процесі мають світлини (фотографії) – один із найпростіших і найпоширеніших медіатекстів. Молодші школярі сприймають їх як картинки. Той контекст фото, з яким найчастіше стикаються діти, пов'язаний в основному з ілюстрацією в підручниках, посібниках, рекламними знімками в журналах, аматорськими фото, зробленими в сім'ї, школі, з друзями тощо. Найпоширенішою вербальною реакцією молодших школярів на переглянуту світлину є, здебільшого, короткі фрази: «красиво – некрасиво», «подобається – не подобається». Тому важливо навчити їх уважно розглядати фотознімки, висловлювати свої враження від зображення. Аналіз фотографії здійснюється подібно до того, як під час роботи над твором за картиною. Зокрема, доцільно пропонувати школярам розказати про зміст світлини, пофантазувати, що було до цього моменту, що буде потім, придумати долю персонажів тощо. Варто також знати, які світлини доцільно використовувати в початковій школі. Доцільно добирати знімки різних жанрів: пейзажні, сюжетні, портрети, натюрморти.

На пейзажних фото зображено живу природу – ліс, поле, море, гори, ріки, а також створені людиною міста, села, мости, дороги тощо. Ці світлини можна використовувати для опису того, що на них зображено. Сюжетні фотографії дають можливість поговорити про зображений на них сюжет, пофантазувати, вигадати історію розгортання подій тощо. Портрет передає індивідуальні риси зовнішності людини, а також її характер, настрій у даний момент. На це варто звертати увагу школярів

під час складання опису за портретом. Натюрморт фіксує набір предметів, які випадково опинилися поруч або спеціально поставлені для фотографування. Натюрморт виражає певну авторську думку, передає настрій. Прочитати цей настрій, побачити за звичайними речами щось цікаве – це ті завдання, які варто ставити перед учнями.

Під час роботи з візуальними медіа на уроках української мови можна використовувати *афішу* – повідомлення інформації про культурну подію з рекламною метою. Насамперед, слід навчити молодших школярів читати афішу. Під час цієї роботи учні засвоюють, яку інформацію містить цей медіапродукт. Зокрема, в афіші зазначаються назва заходу, дата, час та місце його проведення, а також вартість вхідного квитка, якщо захід платний. Афіша може інформувати про святкове дійство, театральну виставу, концерт, циркову програму, спортивні змагання тощо. Вона обов'язково має бути великих розмірів і яскрава. Після формування умінь читати афіші доцільно залучати молодших школярів до їх створення. Це можуть бути афіші, що інформують про дитячий ранок, виставу, спортивні змагання, інші святкові чи видовищні дійства, які організують самі учні.

У процесі навчання молодших школярів української мови необхідно використовувати *аудіальні медіа*. До них належать *звукозаписи*. У повсякденному житті діти стикаються з такими із них, як радіопередачі та записи на цифрових аудіальних засобах (телефоні, планшеті, плеєрі).

Робота зі звукозаписами здійснюється в *двох напрямках*. *Перший* передбачає прослуховування учнями з навчальною метою фрагментів радіопередач, казок, музичних творів, віршів та обговорення їх. Після слухання дітям варто дати можливість висловити свої враження від почутого, запитати, що вони уявляють під час звучання запису. Можна запропонувати намалювати те, що вони уявили. *Другий* напрям передбачає творчу діяльність – дітям пропонується записати на диктофон читання віршів, бесіду з однокласниками чи друзями на важливу тему, інсценізацію уривків з художніх текстів тощо. Під час прослуховування власних звукозаписів варто обговорити, чи виразно й цікаво прочитаний вірш. Слухаючи власні репліки під час бесіди чи інсценізації фрагменту художнього твору, школярі впізнають свій голос, помічають допущені помилки в наголошуванні слів, правильній їх вимові, аналізують виразність мовлення кожного учасника розмови. Записування на диктофон декламування віршів, інсценування фрагментів художнього твору мотивує учнів вдосконалювати навичку читання, зокрема, такі її характеристики, як правильність, виразність, усвідомленість.

До аудіовізуальних медіа, які можна використовувати в процесі навчання молодших школярів української мови, відносимо фрагменти телевізійних програм, мультфільмів, фільмів. Роботу з цими медіа варто проводити з урахуванням глядацького досвіду та уподобань дітей молодшого шкільного віку. Добираючи для перегляду фрагменти телепередач, мультфільмів і фільмів, варто брати до уваги їх дидактичну цінність. Зокрема, чи виконують вони виховну, пізнавальну і розвивальну функції, чи розширюють обізнаність дітей про довкілля, чи формують уявлення про добро і зло, еталони хорошої і поганої поведінки, чи демонструють соціальні норми, правила, гендерні ролі, цінності й моделі поведінки, чи сприяють розвитку мовлення дітей.

Матеріалом для уроку мають бути **фрагменти телепередач**, які зазвичай дивляться діти: розважальні, пізнавальні, спортивні, новини, рекламні ролики тощо. Під час їх аналізу варто з'ясувати, яка мета телепередачі, на кого вона розрахована, які реквізити використовуються, показати учням роль ведучого. Обов'язково слід запитати про те, що подобається дітям у цій передачі, чи хотілося б їм взяти у ній участь. Після перегляду й аналізу фрагменту телепередачі варто запропонувати школярам підготувати і провести подібну передачу в класі. Для цього розподілити обов'язки між учнями класу: хтось готуватиме реквізити, хтось сценарій, хтось буде ведучим. **Фрагменти мультфільмів і фільмів**, що використовуються в процесі навчання молодших школярів української мови, мають відповідати таким **дидактичним вимогам**:

- а) фрагмент мультфільму чи фільму повинен мати виховну й естетичну цінність;
- б) основою фрагмента, призначеного для розвитку мовлення, має бути комунікативна ситуація;
- в) фрагмент потрібно брати з відомого дітям мультфільму чи фільму;
- г) сюжет фрагмента має відповідати віковим особливостям дітей.

У процесі роботи з фрагментами мультфільмів та фільмів необхідно **формувати в учнів такі уміння**:
– організовано й усвідомлено сприймати медіапродукт;
– аналізувати зміст і форму медіапродукту;
– усно висловлювати думки щодо побаченого;
– писати твори за змістом переглянутого мультфільму чи фільму.

Особливої уваги потребує опрацювання такого медіапродукту, як **реклама**. Адже вона має неабиякий виховний вплив на свідомість, уподобання молодших школярів та на формування їх особистості. Реклама – це спеціальна інформація про послуги, товари, видовища, щоб привернути увагу споживачів. Вона існує в різних джерелах – у друкованих виданнях, на радіо, телебаченні, в інтернеті.

Майже кожний школяр може назвати чимало рекламних фраз, однак далеко не кожний спроможний пояснити до чого вони спонукають. Тому завдання педагога – навчити школярів розуміти зміст реклами та основні її форми. Для цього варто переглянути й проаналізувати кілька рекламних роликів. У процесі перегляду й обговорення діти мають зрозуміти, що рекламується, яким способом до цього привертають увагу, хто пропонує цей товар. Під час бесіди варто з'ясувати, чи купували діти або їх рідні рекламовані товари, чи траплялося розчарування цією покупкою. Якщо учні не пригадають випадок розбіжності між якістю товару й інформацією про нього в рекламі, то з навчальною метою педагог має сам навести такий приклад, аби довести, що реклама не завжди буває чесною та об'єктивною. Тому, слухаючи чи переглядаючи рекламний текст, слід аналізувати його зміст і форму, критично оцінювати, робити висновки для себе і приймати правильне рішення щодо придбання рекламованого товару.

Зміст роботи з рекламою зводиться до двох важливих аспектів: обговорення впливу реклами на поведінку людини та як захистити себе від небажаного впливу цього медіапродукту.

У процесі роботи над рекламою варто дотримуватись таких етапів:

- 1) обговорення змісту реклами (Про що? Що саме? Для кого? Для чого?);

- 2) обговорення форми реклами (розміру, матеріалу, кольору, музики, анімації);
- 3) обмін враженнями;
- 4) критична оцінку продукту;
- 5) висловлення власного ставлення до нього.

Для творчої роботи доцільно пропонувати учням виготовити власну рекламу добре відомого їм товару чи послуги. Бажано виконувати цю роботу в парі чи невеликій групі.